

KARAY TÜRKLERİNDE GEÇİŞ DÖNEMİ RİTÜELİ: EVLİLİK***The Rite of Passage In Karay Turks: Marriage**

Doç. Dr. Emine ATMACA**

ÖZ

Türklerin tarihten günümüze Kök Tanrı, Totemcilik (~Totemizm), Animizm (~ruhçuluk/canlılık), Şamanizm (Sibirya ve Orta Asya Türk topluluklarında), Budizm, Maniheizm, Zerdüştilik, İslamiyet, Hristiyanlık ve Musevilik gibi çeşitli inanç sistemlerini kabul ettiği görülür. Bu durum Türklerin çok geniş bir coğrafyanın ve kültür yelpazesinin içinde yer aldığını gösterir. Dinler tarihçileri bu çeşitli inanç sistemlerini benimselelerinde Türklerin büyük bir çoğunluğunun yaşadıkları coğrafyanın, sosyal ve kültürel etkileşimlerinin sonucunda gerçekleştiğini ifade ederler. Bu dinsel çeşitliliğin içerisinde Musevilğin Orta Çağda ortaya çıkmış bir mezhebi konumunda değerlendirilen Ârâmî-İbrânî dilinde ‘kutsal yazıyı okuyanlar’ anlamında ‘kara- (K-R-A)’ kelimesinden türetilmiş Karâilik, zamanla bir Türk soylu halkın adı olmuştur. Hazar Devleti’nin bakiyeleri/torunları olduklarını söyleyen/iddia eden Karaylar, Musevilğin sadece Tevrat’ı/Tora’yı (Yazılı Yasamın otoritesini tanıyanlar) kabul eden *Karâi* mezhebine mensup bir Türk boyudur. Karaylar, Tanah’ı dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul etmez. Bu etnik grup, kendi millî eşitliğini din ve dilin genel etnogenezine borçludur. Bilindiği üzere insanın ‘geçiş dönemi’ olarak nitelendirilen ‘doğum, evlilik ve ölüm’ olmak üzere başlıca üç önemli evresi vardır. Kişinin bu geçiş dönemlerindeki yeni durumunu belirlemek, onu kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan bazı tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak gerekir. Geçiş dönemlerinde yer alan âdetler, gelenekler ve törenler bunların içerisinde yer alan bazı işlem ve uygulamalar Türk soylu halkların geleneksel kültürünün ana merhalelerini oluşturur. Karay Türk toplumu da bu geçiş dönemlerinden evliliğe diğer Türk boylarında olduğu gibi çok önem vermekte ve Karâi mezhebi çerçevesince kendilerince çeşitli pratikler uygulamaktadır. Evlilikte uygulanan bu ritüeller, Karaylar için gelenek ve göreneklerinin devamlılığında, eski kuşaklarla yeni kuşaklar arasında bağlantının sağlanmasında, birlik ve dirliğin muhafazasında önemli bir fonksiyona sahiptir. Karaylar, günümüzde farklı dinlerden (diğer Müslüman, Hristiyan ve Budist Türk boyları) ve Yahudi mezheplerinden (Rabbaniistler) evliliklere pek sıcak bakmadıkları için nüfusları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, onların diğer Türk boylarına nazaran kimliklerini daha çok muhafaza etmelerine ve kültürlerine daha çok eğilmelerine sebebiyet vermiştir. Öyle ki onların lehçeleri de ‘Yok Olmaya Üz Tutmuş Lehçeler’ diye adlandırılan sınıflandırmaya girdiği için Karay lehçesini yaşatabilmek adına çok sayıda dinî, kültürel ve dilbilgisi konulu kitaplar hazırlanmıştır. Bu çalışmada, Karayların hem Türklük ağacının köklerinden getirdikleri evlilik konulu temel inanışları hem de Karâi mezhebi inancı ile yoğurmuş oldukları ritüeller birlikte ele alınıp incelenmiştir. Bu bilgilerin tespitinde özellikle Litvanya’nın eski başkenti Trakai’de ikamet etmekte olan Karay Türklerinden yapılan metin ve kelime derlemeleri ile gözlem yoluyla elde edilen verilerden yararlanılmıştır. Ayrıca bu çalışmada Kırım’da yaşayan Karaylar ile Litvanya’da yaşayan Karayların evlilik ritüellerinde benzerlikler olduğu gibi coğrafya ve farklı kültürlerle temastan kaynaklı farklılıklar da ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hazar Devleti, Litvanya, Karay Türkleri, Karâi inancı, geçiş dönemi, evlilik.

ABSTRACT

It is a fact that Turks have accepted various belief systems such as Kok Tengri, Totemism, Animism, Shamanism (in Siberian and Central Asian Turkic communities), Buddhism, Manichaeism, Zoroastrianism, Islam, Christianity, and Judaism. This reveals that the Turks have been in a very wide geographical and cultural spectrum. Historians of religions state that adopting these various belief systems is the result of the geography in which the majority of Turks live and their social and cultural interactions. Derived from the word ‘kara- (K-R-A)’ meaning ‘those who read’ in the Aramaic-Hebrew language, which is considered a sect of Judaism that emerged in the Middle Ages within this religious diversity, Karaism has become the name of a noble Turkish community over time. The Karaites, who claim to be the remnants/descendants of the Khazar State, are a Turkish tribe belonging to the *Karaites* sect, who accept only the Torah/Torah (those who recognize the authority of the written law) of Judaism. The Karaites do not acknowledge the Tanakh as the sole source of religious decrees.

* Geliş tarihi: 9 Mayıs 2022-Kabul tarihi: 26 Şubat 2023

Atmaca, Emine. “Karay Türklerinde Geçiş Dönemi Ritüeli: Evlilik” *Millî Folklor* 137 (Bahar 2023): 174-185

** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Antalya/Türkiye, eatmaca@akdeniz.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8070-124X.

Therefore, this ethnic group owes its national equality to the general ethnogenesis of religion and language. There are three important phases of human beings, namely 'birth, marriage, and death', which are described as the 'passage'. It is necessary to identify the new state of the person in these transitional periods, to bless him, and at the same time to protect the person from some of the dangers and harmful effects that are believed to be intensified during this time. The customs, traditions, and ceremonies in the transitional periods, as some of the processes and practices included in them, constitute the main stages of the traditional culture of the Turkish noble peoples. Karaite Turkish society also attaches great importance to marriage, being one of these transition periods, as in other Turkish tribes, and implements various practices in their own way within the framework of the Karai belief system. These rituals applied in marriage have an important function in the continuity of their traditions and customs, ensuring the connection between the old and new generations, and maintaining unity and harmony for the Karaites. The Karays are in danger of extinction because they do not have a positive opinion of marriages from different religions (other Muslim, Christian, and Buddhist Turkish tribes) and Jewish sects (Rabbanists). This situation enabled them to preserve their identity more than other Turkish tribes and to lean on their culture more. So much so that, since their dialects are included in the classification called "Dialects that are on the verge of extinction", many religious, cultural, and grammatical books have been prepared in order to keep the Karaite dialect alive. In this study, both the basic beliefs of the Karaites on marriage, which they brought from the roots of the Turkic tree and the rituals that they kneaded with the belief of the Karai sect were examined together. In detecting this information, especially the text and word compilations made by the Karaite Turks residing in Trakai, the old capital of Lithuania, with the data obtained through observation were utilized. In addition, in this study, the similarities in the rituals of the Karaites living in Crimea and the Karaites living in Lithuania, as well as differences due to geography and contact with different cultures are discussed.

Keywords

Khazar State, Lithuania, Karaite Turks, Karâi belief, rite of passage, marriage.

Giriş

Din, insanlık tarihi açısından binlerce yıllık bir süreçten bugüne değin varlığını devam ettiren sosyo-kültürel bir sistemdir. İnsanlık tarihinde en eski dinler arasında yer alan ve monoteizm temelli dinlerin ilk örneği Yahudiliktir. Bu din, Yahudi milletinin inancını, kültürünü, ahlâkî yapısını ve hukukî kurallarını içeren etnik bir dindir. Diğer İbrahîmî dinlerde olduğu gibi Yahudilik de farklı tarihsel süreçlerde meydana gelen söylemlerin etkisiyle zamanla kendi içinde farklı kollara ayrılmıştır: Hasidîler, Ferisîler, Sadukîler, Essenîler, İsevîler, Zelotlar, Yudganîler, Rabbanîler vb. (Küçük vd. 2012: 331-339). Yahudilikten dinî, siyasî ve içtimâî sebeplerin tesiriyle doğan kabullerden biri de *Karaizm*, *Karâilik* veya *Karait* mezhebidir.

İbranicede *karâim* kelimesi, 'kutsal yazıyı okuyanlar' anlamında kullanılmaktadır (Zajaczkowski 1961: 11, Harviainen 1997: 74, Besalel 1999: 311-312). Karâim (Türkçede 'Karayim') adı, dünyadaki bütün Karayimler için dinsel bir grup adı olarak yaygın biçimde kullanılırken bu grubun dinsel inancı da 'Karaizm' olarak adlandırılmaktadır. Karay adı, Türk soylu halkın arasında ve edebî dilde *Karaylar*, *Karay*, *Keray* ve *Karait* diye geçmektedir (Kocaoğlu 2017: 7-8, KK 1, KK 2).

Karâilik (~Toracılar/Tevratçılar, yalnızca Yazılı Yasanın otoritesini tanıyanlar), İslamiyet'in doğuşundan sonra Irak topraklarında ortaya çıkmış, Tanah'ı dinî hükümlerin yegâne kaynağı olarak kabul eden MS X-XII. yüzyıllar arasında geleneksel Ortodoks Yahudiliğinin en güçlü muhalifi olmuş bir mezheptir. Bir başka deyişle Karâilik, insanların eseri olan Talmud'u yani sözlü geleneğin ürünlerini reddeden, sadece kutsal kitap olarak Tanah'ı (~Ahd-i Atik) kabul eden bir Yahudi mezhebidir. Karâiler, İncil'in *Stariya Zavet* 'Eski Ahit' denilen nüshanın ilk saf haline harfiyen bağlıdır (Kokizov 2011: 875). Yani; "Tevrat'taki: Size verdiğim buyruklara hiçbir şey eklemeyin, hiçbir şey çıkarmayın. Ama size bildirdiğim Tanrınız Rabbin buyruklarına uyun" emrine itaat ederler (Eliade 2019: 205-206). Onlar, günlük yaşam kuralları, dua ritüelleri ve özel günlerdeki uygulamalarda da Tevrat'ın ilk beş kitabı olan *Tekvin* (~*Bereşit*), *Çıkış* (~*Şemot*), *Levililer* (~*Vayikra*), *Sayılar* (~*Be-Midbar*), *Tesniye*'yi (~*Devarim*) (Eliade-Couliano 2018: 328) esas alırlar.

Başlangıçta Ortadoğu temelli olarak ortaya çıkan Karâî mezhebi, daha sonra dünyanın birçok bölgesine başta Filistin olmak üzere Suriye, Mısır, Bizans, İran, Ermenistan ve Kafkasya'ya dağılarak kendisini göstermiştir (Danon 1925: 289, Suleymanov 2012: 22). Bu mezhebin kökleri, Yahudi tarihi içerisinde oldukça gerilere gitmekle birlikte Abbasiler döneminde Basralı Anan ben David (d. 715-ö. 795) tarafından 760 yılı civarında kurulup sistemleştirilmiştir. Başlangıçta kurucusunun adına bağlı olarak Ananiya ismini alan bu mezhep (Kuzgun 1985: 156-157), kısa bir süre sonra Karâî mezhebi adını almıştır (Doğruer 2007: 38).

İlk Karâî cemaati, Anan ben David zamanında kendini gösterse de başta Iraktakiler olmak üzere Talmudist Yahudilerin şiddetli itirazlarıyla karşılaşmıştır. Çünkü Karâîler, Talmudistler gibi Tanah'ın tefsir edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır. VIII. yüzyılın başlarından itibaren başta Kudüs olmak üzere birçok yerde Karâî cemaatleri varlık göstermiştir. Bunlardan birisi de büyük çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu Hazar ülkesidir (Şişman 1957: 97-102). Hazarların Musevilik'e geçişi hususunda önemli araştırmalar yapılmış olmakla birlikte bu konunun kaynakları azdır. En önemli kaynak, 1912 yılında bilim dünyasına tanıtılan ve yayıncısının adıyla *Schechter Mektubu* veya bulunduğu yer sebebiyle *Cambridge Belgesi* ya da *Kenize Mektubu* denilen göndericisi ve alıcısı belirsiz bir mektuptur (Karatay 2008: 1-17). Bu kaynaklardan edinilen bilgilere göre Hazar Devleti, Museviliği 750-790 tarihlerinde kabul etmiştir (Bartold 1995: 61, Suleymanov 2012: 50). Bolshaya Sovetskaya Ansiklopedya'nın son baskısında Hazarlar hakkında kaleme alınan *Hazarlar ve Hazar Hakanlığı* adlı iki makalede şu kati beyan yer alır: "Sekizinci yüzyılın sonuna doğru Hazarların hâkim tabakası Karâî mezhebini kabul etti" (Zajaczkowski 1961: 480). Halife Ebu Cafer el-Mansur (754-775) döneminde ortaya çıkan (Bağır 2017: 107) Karâî mezhebinin bu dönemde misyonerlik faaliyetini geliştirdiği ve diğer ülkelerin halklarını inancına dönüştürdüğü bilinmektedir. Karâî misyonerleri, Bizans aracılığıyla Hazar ve Karadeniz bozkırlarına ulaştılar ve burada Karâî mezhebinin Hazarlar, Kumanlar ve diğer Türk halkları arasında yayılmasını sağladılar (Zajaczkowski 1961: 479, Зайончковский 2005: 69). Ancak Hazarya'daki Musevilğin tesirini tespit etmek o kadar kolay değildir ve bu mezhebin *devlet dini* olduğunu gösteren bir belge de yoktur (Golden 2000: 358). Ayrıca ülkenin hukuk sisteminde dinî bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Arap coğrafyacısı Mes'udî'nin naklettiğine göre Hazarya'nın başkenti İtil'de yedi kadı varmış: ikisi Hristiyan, ikisi Müslüman, ikisi Tevrat'a iman edenler ve biri de kitabî olmayanlardır (yani; Kamlıkdakiler/Şamanistler) (Zajaczkowski 1961: 479, Golden 2006: 285).

Tarihi kaynakların birçoğunda Karayların Hazarlardan oluşmuş bir Türk kavmi olduğu bilgisi kayıtlıdır (Şişman 1957: 97-102, Dunlop 2008: 12). Başkurt kökenli tarihçi ve Türkolog Zeki Velidi Togan ise bugünkü Karay Türkleri Kuman/Koman-Kıpçak Lehçesiyle, Hazarların ise günümüz Çuvaş lehçesine benzer bir dil olan Lir lehçesiyle konuştuklarını söyleyerek Karay Türklerinin Hazarların torunları olamayacaklarını ifade etmiştir. Togan, yazısının devamında Kırım Karay Türklerinin ve kutsal kitaplarının dilinin Çuvaş Türkçesi ile hiçbir ilgisinin bulunmadığını eklemiştir (Togan 1964: 217). Ancak bu Türk boyunun, metinlerinden anlaşıldığı üzere yalnız Hazar değil, *Bulgar, Uz-Peçenek ve Kıpçak Kumanlarıyla (~Koman)* karşılıklı etkileşimi sonucunda ortaya çıktığı görülmektedir (Grişin 2000: 19, Kuzgun 2000: 2).

Hazar Devleti'nin torunları olduklarını söyleyen/iddia eden Karay Türkleri, kendi millî eşitliğini 'din ve dilin genel etnogenezine' borçludur. Bu durum, bu Türk halkını birleştirmiş, kendi içerisinde millî birliğin/dirliğin muhafazasını sağlamış ve aynı zamanda din adını, *etnonime* dönüştürmüştür (Zajaczkowski 1961: 1-3). Dil, bu etnik grup

içinde umumî millî bir değere sahiptir. Bu yüzden Karay Türkleri için ana dil, eşittir *millî kimlik* ve *din* demektir. Bu bağlamda Kırım Karay Türkleri, 2003'te gerçekleşen Ukrayna kongresinde kendi etnik kimliklerini şöyle ifade etmişlerdir:

“Kırım Karayları Kırım’ın ortak kan, dil ve gelenek ile birleşmiş olan yerli halkıdır. Kırım Karayları diğer Türk halkları ile kan akrabalığını, kendi etnik ayrıcalıklarını, kültür özgünlüğünü ve dinsel bağımsızlıklarını çok iyi idrak etmektedirler, tarihi ana yurt olması hasebiyle Kırım’a karşı da kendilerine özgü duygular hissetmektedirler” (Suleymanov 2012: 44).

Benzer bir üslupla Litvanya Karay Türklerinden Szymon Juchniewicz de -tarafımızdan yapılan metin derlemeleri esnasında- ‘biz kesinlikle Yahudi değiliz, biz Türküz, bizim anelerimiz sizinkiyle aynı’ cümlesini sıklıkla dile getirmiştir.

Karay Türklerinin Litvanya’ya Gelişi

Hem Tatar hem de Karay Türkleri, 1319 yılında bir Cermen-Roman din tarikatı olan Töton Şövalyeleri ile olan savaşta Litvanya Knezi/Grandükü Gediminas’ın ordusunun ön safhalarında yer almışlar ve büyük başarılarla imza atmışlardır. Bunun neticesinde Tatar ve Karay Türklerini, Litvanya’nın büyük dukleri Gediminas (1275-1341), Kestutis (1297-1382) ve Algirdas (1296-1377) askerlik hizmeti için Litvanya’ya davet etmişlerdir. Karay Türkleri, Litvanya’ya özellikle Knez Vytautas’ın (~Witold) (1392-1430) tahtta bulunduğu dönemde XIV. yy. yerleşmeye başlamışlardır. Vytautas’ın hükümdarlığı döneminde Altınordu Devleti ve Giray soyundan gelen Kırım hanlarıyla çok yakın ilişkiler kurulmuştur. Altınordu tahtında baş gösteren Toktamış ve Timur Kutluğ arasındaki mücadelede Vytautas, siyasi çıkarları için Toktamış Han’ın tarafını tutmuştur. Toktamış Han, taht mücadelesini 1395 yılında kaybedince ailesi ve adamlarıyla birlikte Litvanya’ya sığınmıştır (İzmaylov 2009: 528). Vytautas, Moskova Knezliği’ne ve Töton şövalyelerine karşı bir tampon bölge oluşturmak amacıyla Toktamış Han’ı, ailesini ve adamlarını Trakai ve çevresine yerleştirmiştir. Sonra Vitautas, XIV. yüzyılın sonlarında Deşt-i Kıpçak bölgesine yani Dinyester ile İrtiş ırmakları arasına pek çok askeri sefer düzenlemiş ve 1398’de Kırım Tatarlarıyla birlikte Karayları da Kırım’dan Litvanya topraklarına getirmiştir. Böylelikle bu iki Türk grubunun tarihi Büyük Litvanya Knezliği tarihinin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Grişin 2000: 5-26). Vytautas, Tatar ve Karay Türklerine özgürlük bahşetmiş ve Vilnius yakınlarındaki Vaka nehrinin kıyılarına onların yerleşmelerine müsaade etmiştir. Tatar ve Karay Türkleri, topraklarını satmama şartıyla sonsuza dek yaşayabilecekleri topraklara sahip olmuşlardır. Yalnızca onların toprak karşılığında knezlere askeri hizmet borçları olmuştur. Böyle bağımlı olmaları onları Litvanya Büyük Knezliği’nin vasalları hâline getirmiştir (Grişin 2000: 7). Ancak Tatar ve Karay Türklerinin siyasî ve sosyal durumu Litvanya’nın üst zümresinden pek de farklı olmamıştır. Vytautas, Tatar ve Karay göçmenlerine din özgürlüğü vermiş, karışık evliliklerden doğan çocukların babalarının dininde olmalarına müsaade etmiştir.

Geçiş Törenleri

İnsanın yaşamında doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere başlıca üç önemli geçiş dönemi vardır. Bu üç önemli aşamanın çerçevesinde birçok inanç, gelenek, görenek, âdet, töre, tören, âyin, dinsel ve büyü temelli işlem/ler yer almaktadır. Bireyin bu geçiş aşamalarında, zararlı etkilere çok açık ve güçsüz olduğuna inanıldığı için diğerleri tarafından onu korumak ve kutsamak ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Örnek 1988: 105). Bu sebeplerle her millette geleneksel kültürün ana bölümlerinden olan geçiş dönemleri farklı biçimlerde uygulanmaktadır.

Türkistan coğrafyasının geneline bakıldığında geçiş dönemlerinin benzer olduğu, ancak geniş bir coğrafyaya yayılan Türk boylarının zaman içerisinde farklı kültürlerle çok yakından temas hâlinde olmaları, yaşayış şekilleri, düşünce tarzları, ekonomik durumları

ve farklı inanç sistemlerini benimsemeleri neticesinde bu uygulamalarda bazı değişikliklerin yaşandığı gözlemlenmektedir (Türker vd. 2016: 142). Geçiş dönemlerindeki bu farklılıkların bir örneği de bugün başta Litvanya, Kırım, Polonya, Türkiye, İsrail, Amerika vb. ülkelerde ikamet etmekte olan Karâî mezhebine mensup Karay Türkleridir.

Bu çalışmanın ana muhtevasını, Litvanya’da ve Kırım’da yaşayan Karay Türklerinin evlilik âdetleri ve bu âdetlerde yaşanan kültür değişimleri oluşturmuştur. Metin ve kelime derlemelerinde elde edilen verilerden hareketle evlilik konusuyla ilgili durum tespitinde bulunulmuştur.

Karay Türklerinde Evlilik

Karay Türklerindeki evlilik ritüellerinin Tatar ve diğer Türk boylarının evliliklerine benzediği görülür. Karaylar için evlilik iki kişi arasında değil, iki aile hatta Karay Türk toplumunu çok yakından ilgilendiren ve bayram olarak nitelendirilen bir durum olarak görülür (KK 1). Karayların evliliklerinde halkın toplumsal ve dinî gelenekleri bir arada uygulanır. Evlilik için gereken şartlarda *reşit olmak, karşılıklı rızanın olması ve aynı dine/mezhebe mensup olmak* aranır. Evlilikte etnik olarak Karay halkına mensup olmak temel esastır ve yakın akrabalık durumu kabul edilmez (KK 1, KK 2, KK 3). Eski zamanlarda Karay bir kız 13 yaşına, Karay oğlan 16-18 yaşına girdiğinde evlilik için reşit kabul edilirdi (KK 1). XIX. yüzyılın ortalarında asgari evlilik yaşı kızlarda 16, erkeklerde ise 18 olmuştur. XX. yüzyıldan itibaren ise Kırım Karayları, evlenme yaşını devlet kanunları doğrultusunda kız ve erkek için 18 yaş olarak belirlemiştirlerdir (Polkanov 1994a: 41).

Karaylarda çok eski zamanlarda evlilik için karşılıklı gönül rızası formalite idi (KK 1). Gençler, büyüklerinin iradesine sorgusuz sualsiz itaat etmek zorundalardı. Hatta aile reisleri genellikle çocukların yetişkinliğe erişmeden çok önce eşleştirilmesi konusunda birbirleriyle anlaşılırdı (Lebedeva 2003: 31). Rusya’nın büyük kentlerinde Karay Türkleri daha az sayıdaydı ve bu sebeple Karay bir erkeğe uygun Karay bir gelin adayını bulmak oldukça zordu. Aileler, çocuklarının onayını almadan Kırım’dan bir eş adayını bulurlar ve çoğu zaman da hoş olmayan durumlarla karşılaşılırdı. Mesela; eş adayını bulunan kızın ablasının olması gibi. Karay geleneklerine göre küçük kız kardeş, ablası evlilik akdini gerçekleştirilmeden evlenemezdi (Lebedeva 2003: 31).

Karaylarda önceki zamanlarda diğer dinlere mensup kişilerle evlilikler konusunda katı dinî bir kural vardı (Suleymanov 2012: 117). Sonraki zamanlarda nüfusun azlığı dolayısıyla farklı dine mensup diğer Türk boylarının temsilcileriyle (Tatar, Nogay vb.) evliliklere müsaade edilmiştir. Ancak bu Türk boylarına Karâî mezhebini kabul etme şartı koşulmuştur. Kırım Karay Türklerinden Polkanov’a göre XVI. yüzyılda Karay topluluğu daha kapalı hâle gelmiştir. Evlilikler sadece bu topluluk içinde ya da farklı ülkelerde yaşayan Karay temsilcileri arasında yapılmıştır (Polkanov 1994b: 23). Evlilikte kadın ile erkek aynı ve tek bir beden sayıldığından, kadının kardeşi ile kocası, enişte kayın birader gibi değil, öz kardeş sayılırdı. Bundan dolayı aynı derecede olan akrabaların evlenmeleri de yasaklanmıştır (Suleymanov 2012: 116, KK 1).

Karay gelenek ve yasalarına göre, soyun devamlılığı çok önemli olduğu için kişi tek bir eşle sınırlandırılmamalıdır. İkinci bir eş talebi, yaşlılar ve özellikle din adamları tarafından haklı bir gerekçeyle karara bağlanır. Tevrat’ın değişik yerlerinde de “Hz. İbrâhim (Tekvîn, 16/14), Hz. Ya’küb (Tekvîn, 29/20-30; 30/36), Hz. Dâvûd (II. Samuel, 5/13-16), Hz. Süleyman’ın (I. Krallar, 11/3; Neşideler Neşidesi, 6/8) ve İsrâiloğulları’nın diğer bazı peygamberlerinin (meselâ Çıkış, 18/2-4; Sayılar, 12/1)” (Ali vd. 1993: 365) çok eşli oldukları belirtilmektedir. Tevrat’ın bu bölümlerinde belirli sebeplerden dolayı çok eşliliğe müsaade edilmiştir. Bu bağlamda Karaylarda çok eşliliğin sebeplerinden birincisi neslin devamı için kadının çocuk doğuramaması (KK 1), ikincisi yengeyle evlenme

zorunluluğu, bir diğeri de bekâr bir kızla zina ettikten sonra onunla evlenme mecburiyettir (Suleymanov 2012: 118, KK 2). Kırım Karaylarının hazanı/dini lideri S. Beyim'in kayıtlarına göre de ikinci bir kadınla evlilik, sadece ilk eşin hasta, kısır ve psikolojik rahatsızlığı olması durumunda müsaade edilirdi. Ayrıca din adamları da bu konuda ciddi bir tahkikat yapmakla görevliydi (Saraç vd. 2007: 136-137). Karaylarda bu çok özel şartlar olmaksızın ikinci veya çok eşli evlilik gibi bir durumdan söz edilemezdi (KK 1).

Karay ırkının devam etmesi, evlilik hayatının tek gayesi olmakla birlikte dinlenme *Sabat* (< İbranice *lišbot* 'iş bırakma') ya da *Sebt* (cumartesi gün) gününde ve *Yom Kippur*, *Rom Haşanah*, *Simha Tora*, *Purim gibi* büyük bayramlarda, hamile veya emziren eşlerle cinsel ilişkiye girmek kesinlikle yasaktır (Lebedeva 2003: 4).

Karay Türklerinde Evlilik Ritüelleri

Karaylarda evlilik geçiş dönemi *kız isteme*, *nişan akdinin düzenlenmesi*, *evlilik akdinin düzenlenmesi* ve *nikâhın yapıldığı toy* aşamalarından oluşur (Lebedeva 2003: 41, KK 1). Bütün bu aşamalar, Karayların gelenek ve görenekleri ile Karâî mezhebi çerçevesince yapılır. Karaylarda evlilik akdi, evliliğin bir satış akdi olarak değerlendirildiği ve evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para veya mal vermesi olarak düşünülür. Derlenen bilgiye göre çok eskiden evliliklerde uygulanan uygulamalar şöyledir: nişan, damat tarafından kız tarafına verilen hediyeler, bir akşam gelinin evinde elbise biçilip dikilmesi, gelin ve damat için bekârlığa veda partisi, evlilik akdinin düzenlenmesi, gelin hamamı, gelinin toy için hazırlanması, damat hamamı, at yarışları, damadın ve gelinin toy için giydirilmesi, düğün, aslan gecesi ve akşam verilecek hediyeler (Polkonav 1997: 15, KK 1). Yine çok eski zamanlarda düğün için at yarışları düzenlenirdi. Şimdi ise bu gelenek, Karaylarda kalkmıştır (Polkonav 1997: 15, KK 1). Diğer gelenekler Litvanya Karaylarında hâlen devam etmektedir (KK 1).

Karaylarda ilk olarak kız isteme merasimi yapılır. Damat adayının ikna kabiliyeti yüksek olan ailesinden, akrabalarından, çevrede saygınlığıyla tanınan, hürmet gören kişilerden oluşan kadınlı erkekli bir grup, kızı istemek için evine giderler. Kızı babasından ya da aile büyüğünden isterler. İsteme bittikten ve onay alındıktan sonra kız tarafı misafirlere tatlılar ikram eder. Erkek tarafı hediyeler verir. Sonra belirlenen bir günde nişan töreni kararı alınır. Nişan törenine *kelişmək* denir. Nişanlanma töreni, neredeyse nikâhlanma ile aynı şeydir. Hazan, nişanlanan yeni çifti nişanlarının yapıldığını özel bir deftere kaydetmelidir (KK 1). Gelin ve damat bu sözleşmeyi iptal ettirmeden başka biriyle nişanlanamaz ve evlenemez. Nişan sözleşmesi ile nikâh sözleşmesi arasında fark vardır. Nişan sözleşmesine göre tarafların hiçbiri karşı tarafın mal ve mülkünde söz hakkı yoktur. Nişandan sonra nişanlanan çiftler, aileleri ile yaşamaya devam ederler. Çok eskiden nişan sözleşmesinden sonra nişanlanan çiftlerin görüşmeleri yasaktı (KK 1). Öyle ki gelin damadın adını dahi telaffuz edemezdi. Hatta kızın ağabeyinin adı ile nişanlısının adı aynı olsa ağabeyinin adını söylemeye imtina ederdi (Lebedeva 2003: 46). Daha sonraki zamanlarda nişanlanan yeni çift için uygulanan bu yasak kalkmıştır (KK 1).

Litvanya Karaylarında, Kırım Karaylarından farklı olarak genç çift evlilik öncesi atalarının kabirlerini ziyaret eder ve onlara dua okur (KK 1, KK 2). Bu durum, ailenin ölmüş üyelerine karşı hürmet etme, saygı gösterme ve korkuyu ifade eden atalar kültürüdür. Litvanya Karaylarında evlilik, evlenecek çiftin misafirleri evliliklerine davet etmeleri ile başlar (KK 1). Sonraki zamanlarda genç çift yerine çocuklar davet için gönderilmeye başlanmıştır. Çocuklar, davet için çaldıkları her kapıda eğilerek ev sahibine 'damat ve gelin (falanca ve falanca kişi) sizin karşınızda saygıyla eğiliyor ve sizi evliliklerine davet ediyorlar' (Lebedeva 2003: 41) der. Düğüne sadece Karay kökenli olanlar katılabilir ve başka din mensuplarının düğüne katılması pek hoş karşılanmaz (KK 1).

Damat tarafında evlilik, damadın müzisyenleri gelinin evine göndermesiyle başlar. Damat, müzisyenler eşliğinde gelin evine alkol şişesi, turtalar, kurabiyeler ve *Karaite* olarak adlandırılan ‘ak helva’ gönderir (Lebedeva 2003: 39, KK 1). Karaylarda bu helva yapma geleneği Kırım’dan günümüze kadar gelmiştir (KK 1). Helvanın ak renginde yapılması mutluluğu, sevinci temsil içindir. Müzisyenler gelin evinde birkaç düğün şarkısı söyler ve hediyeleri verip damat evine dönerler. Damat, evleneceği gün evli iki yakın akrabasını seçer. Bunlara *şoşbin* ‘şahit’ denir. Rus kökenli Karaylarda *prednyı* ‘öncü’ denir (Lebedeva 2003: 39). Seçilmiş evli bu iki şahit genç erkek, düğün esnasında damadın yanında durmak zorundadır. Aynı akşam gelinin evinde gelinin kız arkadaşları toplanır, oyun ve eğlence düzenlenir. Erkeklerin gelin evindeki bu eğlenceye katılmaları yasaktır. Çünkü erkeklerin bu kızların yüzlerini görme hakları yoktur. Bazıları gelin evine gelse de gizlice camdan izleyip kendilerine bir gelin adayı seçerler. Gelin evindeki bu gecenin adına *kızlar gâcesi* ‘kızlar gecesi’ denir. Gelin kız arkadaşlarına tatlı, üzüm, ceviz ve nohut ikram eder. Bu geceye *kız biyânçı* ‘kız sevinci’ denir (Lebedeva 2003: 41, KK 1, KK 3). Bu eğlence esnasında gelin oynamaz, bir köşeye çekilip oturur ve eğlenen kız arkadaşlarını izler. Gelinin yüzü duvakla kapalıdır. Düğün esnasında kadınların yanında dahi gelinin yüzünü açması yasaktır. Aynı zamanda damat evinde de *erkäk gâcesi* ‘erkek gecesi’ vardır (Lebedeva 2003: 32, KK 1).

Düğün davetinin ertesi akşamı nikâh akdi uygulanır. Öncesinde gündüz damadın evinde arkadaşları toplanır, danslı müzikli bir eğlence düzenlenir. Burada kızların bulunması yasaktır. Belirtilmiş saatte damadın arkadaşları damadı müzik eşliğinde hamama götürür. Hamam dönüşü nikâha hazırlık yapılır (KK 1). *Ataman* ‘önder’, aksakallar, genç ve yetişkin erkekler, *şoşbin* ‘sağdıç’ ve *çırakçı* ‘düğün törenini idare edecek kişi’ damadın yeni kıyafetlerini giymesi için eve uğurlarlar. Damat iç kıyafetine kadar soyunur. Sonra onu arkadaşları yeni kıyafetlerle giydirmeye başlar. Müzik eşliğinde giydirilen kıyafetlerin adları söylenir. Her parçayı giydirirken şarkı söyleyerek ve eğlenerek yaparlar. Söylenen bu şarkılarda bir anlam aramamak gerekir (KK 1). Damadı tam olarak giydirmezler. Mesela; ayakkabı ya da botların ipleri bağlanmaz, pantolonun düğmeleri tam olarak iliklenmez. Ceket de tam giydirilmez sadece damadın omzuna atılır. Çünkü; ataman tarafından damadın önce kutsanması gerekir. Ataman, onun yardımcısı ve aksakallar, sandalye ya da taburelere damadın kutsanması için oturur. Atamanın önüne kudret ve serveti temsil için bir kürk serilir. O kürkün üstüne diz çökerek damat durur. Onun iki yanında da iki şahit durur. Elinde kırmızı kamçıyla ataman damada evli bir erkek nasıl yaşar onu anlatır. Damada hanımını koruması ve aile içinde huzuru ve güveni sağlaması gerektiğini söyler. Atamandan sonra atamanın yardımcısı ve aksakallar, damada benzer nasihatlerde bulunurlar. Sonra ataman, elinde kırmızı kamçısıyla damadın önce sağ omzuna sonra sol omzuna sonra tekrar sağ omzuna hafifçe dokunur. Böylelikle damat ataman tarafından kutsanmış olur. Ataman, kutsarken şu sözleri söyler: *algışlaymın seni şemi bıla uç ataları-mıznuş Abragamnuş, İshaknuş, Yakobnuş* yani; ‘üç atamız olan İbrahim, İshak ve Yakup’un adları ile seni kutsuyorum’. Sonra damat sağdıçlarının yardımıyla dizlerinin üstüne kalkar ve damadın giyimi düzgün hâle getirilir. Ataman, damadın kutsanmasını pekiştirmek için herkese şarap kadehini uzatır. Damadın sağlığı için içilir, mutluluğu için şekerli poğaç ve tatlılar yenir. Damat içmez ve sonrasında herkes gelinin evine gider (Lebedeva 2003: 45). Eş zamanlı olarak gelinin evinde de buna benzer bir ritüel uygulanır. Geline istemeye gelen yaşlı kadınlar, kızın arkadaşları ve diğer kadınlar geline nikâh kıyafetini giydirirler. Bu giydirme de müzik eşliğinde yapılır. Geline müzik eşliğinde ‘ağlama gelin ağlama...’ (Lebedeva 2003: 33) diye başlayan şarkılar söylenir. Sonra gelinin saçları giyinme öncesi açılır ve çok sayıda örgü örülür. Bu saç örme geleneği, Rus kökenli

Karaylarda da görülür (Lebedeva 2003: 39). Şakak kısmındaki iki tutam saç örgüsüz bırakılır, iki tutam saç şakak kısmından kesilir ve kıvrılır. Bu kıvrımların adına *zilif* ‘zülûf’ denir (KK 1). Şakaklardaki bu zülûfler, gelinin bekâr ya da dul bir kadından fark edilsin diye yapılır (Lebedeva 2003: 33). Gelinin duvağı hemen takılmaz. Çoraplarını giydirmeden önce topuğunun altına gümüş para koyarlar, sonra çorabın üstünden beyaz bir ip bağlarlar. Diğer gümüş parayı kâğıda sarıp gelinin iç çamaşırına/sutyenine koyarlar. Aynı yere kâğıda sarılı bereket için ufak parça bir ekmek bir sıkım tuz konur. Yaşlı kadınlar, geline bir Karay kadını evlendikten sonra nasıl davranmalı onu anlatırlar, yani geline bir çeşit nasihatte bulunurlar. Sonra gelini masa başına oturturlar, masanın üzerinde altın, gümüş, ekmek, tuz, bal vs. bulunur. Yaşlı kadınlar, sırayla geline soru sorarlar. Altını, gümüşü, ekmeği vs. göstererek ‘Bu ne?’ derler. Yani altını göstererek geline bu ne derler? Gelin de ‘altın’ der. Cevabın ardından geline nasihat edilir. Mesela; ‘altın kadar değerli ol’. Gümüşe işaret edildikten sonra ‘gümüş kadar temiz ol’. Ekmeğe işaret edildiğinde ‘evin ekmekle dolsun, bereketli olsun’. Bal işaret edildikten sonra ‘hayatın bu bal kadar tatlı güzel olsun’ şeklinde iyi dileklerde bulunurlar. Bundan sonra gelinin duvağı takılır. Duvağı da yeşil bir taç ile süslüdür. Bu taç, gelinin gençliğini ve tazeliğini simgeler (Lebedeva 2003: 46). Bu gelenekler uygulanırken orada bulunan kadınlar gelinin masumiyetini temsil için başından aşağıya gümüş para dökerler (Lebedeva 2003: 33). Günümüz Kırım Karaylarında bu geleneklerden saç örme ve şakak kısmındaki iki tutam saçın örgüsüz bırakılması geleneği kalmıştır. Litvanya Karaylarında kısmen devam etmektedir (KK 1). Gelinin başından para atma geleneği hâlen devam etmektedir (KK 1).

Nikâh kenesada yapılacaksa öncelikle kenesa nikâh töreni için hazırlanır. Nikâhı izlemek isteyen Karaylar, iki yana dizilir ve avludan kenesaya doğru düğün alayı ilerler. En önde ellerinde mumlarla iki erkek çocuğu gelir. Sonra siyah bir takım elbise giymiş, beyaz/kırmızı renkte kravat takmış damat ve iki yanında gelinin iki kız arkadaşıyla içeri girer. Sonra iki sağdıç, beyaz bir elbise veya gelinlik giymiş gelini ellerinden tutarak kenesaya getirir. Sağ elinde kırmızı kamçısıyla ataman girer. Onun sol tarafından dünürler içeriye girer. Onların arkasından atamanın yardımcısı girer. Gelini istemeye giden yaşlı kadınlarla beraber gelin ve damadın arkadaşları girer. Kızlar kenesada sağ tarafta durur. Kenesaya gelin ve damat girer girmez altara ‘kürsüye’ doğru ilerlerken hazan ve orada bulunanlar *küyew kelininge süyin sen de küyewinge süyin kelin* ‘damat gelinine sevin sen de damadına sevin gelin’ derler (Lebedeva 2003: 37-47, KK 2). Bu şarkının adı *körgü igitlerning* ‘yiğitlerin güzelliği’dir. Kenesada gelin sağ tarafta damat sol tarafta yer alır. Ataman damadın tarafında, gelinin tarafında ise onu istemeye gelen dünürler durur. Gelini istemeye gelen dünürlerin birinin elinde nikâh yüzükleri bulunur. Erkek çocuklar ellerinde mumlarla altarin yanında yüzleri gelin ve damada dönük dururlar. Kız arkadaşlar sağ, erkek arkadaşlar da sol tarafta durur. Sonra nikâh töreni başlar. Nikâhı hazan kıyar. Kadın kocasının elinden tutar, kendi tarafına döner. Ya da damat döner. Geleneğe göre kim eşini kendi tarafına döndürürse ailenin reisi de o olur. Nikâhın bitiminden sonra ve düğün başlayana kadar genç çift herhangi bir şey yiyip içmez (Lebedeva 2003: 47, KK 1).

Nikâh kıyıldıktan sonra düğün yapılacak binanın önüne kudret ve serveti temsil için bir kürk döşenir. Genç çift kürkün üzerinden basıp kapıya yönelirken kapıda onları anne ve babaları karşılar. Genç çiftin başından aşağıya bereketi temsil için yulaf dökerler. Sonradan bütün akraba ve misafirler genç çifti tebrik eder. Misafirler sofraya davet edilir. En özel masaya genç çift, ataman, onun yardımcısı, dünürler ve sağdıçlar oturur. Düğün esnasında gençler atamanın iktidar sembolü olan kamçısını çalmaya çalışırlar. Eğer çalabilirlerse ataman bu kamçıyı onlardan satın almak zorundadır. Sonra gelini bir odanın

ortasında sandalyeye oturturlar. Kadınlar ve kızlar gelinin yanında durur. Hazan geline iyi dileklerde bulunur, onu kutsar ve onun duvağını açar (KK 2). Omzunun arkasından duvağı atar. Hazanın attığı bu duvak hangi kızın üzerine düşerse evlenecek olan ilk olacaktır (KK 2). Sonra gelinin saçlarına gençliğini ve tazeliğini simgeler bir çiçek takarlar, bu sırada kadın ve kızlar gelinin etrafında dönerek şarkı söylerler. Düğünden sonraki ilk cumartesi günü yine bu düğünün devamı olur. O gün yine misafirler damadın anne ve babasının evinde toplanır, sofralar hazırlanır. Bugünün adı *ulu toy şabatı* ‘büyük düğün cumartesi’dir (Lebedeva 2013: 46-47, KK 1).

Eğer nikâh töreni gelinin evinde olacaksa yatak odasına kadar gelin, kardeşi veya ağabeyi veya bir erkek akrabası tarafından kucaklanıp götürülür. Nikâhın kıyıldığı odada gelinin çeyizi serilir. Herkes gelinin çeyizine bakıp çeyizin azlığını çokluğunu değerlendirir. Hazan, bu durumda sadece ruhanî bir lider değil aynı zamanda bir noter görevi üstlenir. Nikâhı önce evlilik defterine yazmakla mükelleftir (KK 2). Burada çeyiz olan her şeyi değerleriyle deftere kaydeder. Geline ait bütün eşyalar, paralar, gayr-i menkuller kaydedilir. Gelin evlendikten sonra hiçbir şeyden mahrum bırakılmamalıdır (KK 1). Şettar adı verilen evlilik sözleşmesi/akdi düzenlenirken damat odada bulunmaz. Evlilik akdi bittikten sonra salona arkadaşları eşliğinde damat davet edilir ve hazan sesli olarak evlilik akdini damada okur. Başta damat olmak üzere bunu orada bulunan herkes imzalar. Sonraki zamanlarda gelin tarafından da imzalanmaya başlanmıştır (Lebedeva 2003: 36). Daha sonra bu sözleşmenin içine bir altın veya gümüş bir sikke konulur, mühürlenir ve saklanır. Bu saklama işini gelin yapar (KK 1, KK 2). Bu sözleşme ancak eşlerden birinin boşanması veya ölümü hâlinde açılır (Lebedeva 2003: 36, KK 1). Yoksa kesinlikle açılmamalıdır (KK 1, KK 2). Evlilik sözleşmesinin yapıldığı andan düğünün sonuna kadar bir dizi geleneksel ritüel gerçekleştirilir. Bir noktada gelin ve damat, masumiyetin ve safliğin simgesi olarak beyaz bir keçe veya deri üzerinde dururlar. Hazan evlilikle ilgili Zebur’dan dualar okur. Misafirler de onun okuduğu bu duaları sessizce tekrar ederler (KK 2). Yeni evli çift için iyi dileklerde bulunulur. Onların başlarından madeni para, badem, şeker, yulaf serpilir. Törenin sonunda damadın başına bir miktar kül ve yulaf dökülür. Kül keneseanın yıkımı ile ilgili üzüntünün, yulaf ise bereketin sembolüdür. Karaylarda bir deri veya keçe üzerinde duran gelin ve damadın üzerine madeni para ve tahıl serpmeye geleneği, yani saçı saçma geleneği hâlen devam etmektedir (Saraç 2000: 45, KK 1, KK 2). “Günümüzde ırk ve din mensubiyetine bakılmaksızın evlenen Kırım Karayları en zor dönemlerde bile beyaz bir keçe veya post üzerinde durmak, gelin ve damadın üstüne hububat serpmek/saçı saçmak gibi âdetlerinden kesinlikle vazgeçmemişlerdir” (Suleymanov 2012: 127). Düğünde uygulanan saçı saçma geleneği ya “yabancı soya mensup olan bir kız, kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul görmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır” (Eker 2000: 97) ya da “gelin ve güveyin birleşmesine engel olabilecek iyeler/cinler/arkaklar için bir tedbir almaktır” (Köksal 1996: 76).

Hazan, elinde şarap kadehi ile iyi dileklerde bulunup ellerini yeni çiftin başına koyar. Gelin hazana parmağını uzatır. Hazan, yüzüğü takar. Sonra damada takar. Hazan tarafından yüzükler takıldıktan sonra damat geline, ‘seni kanunen karım olarak kabul ediyorum’ der (Lebedeva 2003: 37). Hazan tarafından damat ve gelinin kutsanmasından sonra düğün töreni tamamlanmış kabul edilir ve damat arkadaşlarıyla kendi evine gider. Gelinin erkek kardeşi ve gelinin ailesinden bir erkek onu kucağında arabaya taşır ve damadın akrabalarıyla birlikte damadın evine götürür. Damadın evinde de gelinin erkek kardeşi veya yakın bir erkek akraba gelini gelin odasına götürür (Sinani 1988: 23; Lebedeva 2003: 35). Damat gelin odasına girmeden evvel arkadaşlarına bahşiş verir. Bu alınan para fakir Karay ailelere dağıtılır. Sonra yeni evli çift yatak odasında yalnız bırakılır. Damat gelinle

konusur ve uzun isteklerden sonra ilk kez gelin yüzünü damadın önünde kendisi açar ve damadın elini öper. Damat da onun boynuna değerli bir kolye takar (KK 1). Bu şekilde nikâh sona erer ama düğün devam eder. Karaylarda 7 gün boyunca damadın ve gelinin evden çıkmaması gerekir (KK 1). Çünkü; yeni evli çift evlendikleri yatağı korumaya alırlar (Lebedeva 2003: 36). Yalnız düğün kutlaması için misafirler, damat ve gelin için ayrı ayrı ziyarete gelebilirler ancak fazla evde kalmazlar (Samoyloviç 1895: 42).

Nikâhtan sonraki gün damadın evinde arkadaşları için kahvaltı hazırlanır. Bu sabahın adı *kertâk aldı* ‘gerdek öncesi selamlama’dır (Lebedeva 2003: 36, KK 1). Karaylarda, evlendiklerinin ilk cuma günü akşamı damadın arkadaşları eve gelir, bu akşam *arslan kâcesi* ‘aslan akşamı’ veya *arslan ojak kâcesi* ‘aslan ocağı akşamı’ olarak adlandırılır (KK 1). Bu akşam, bütün işlerin sona erdiği akşamdır. Herkes dinlenmeye çekilir. Bu akşam, yeni evli çiftin beraberlik yaşaması yasaktır. Bu sebeple arkadaşları damadı yalnız bırakmaz (Lebedeva 2003: 36). Bütün gece damat ve arkadaşları eğlenir, şarkılar söyleyip efsaneler anlatırlar.

Cumartesi sabahı damat kenesaya gider. Damada kenesada yeni bir tören düzenlenir. Yapılan ibadette ve dualarda bazı değişiklikler olur. Kenesada yeni evlenen çift için yeni dinî şarkılar söylenir. Bu şarkılar, alegorik dinî bir anlam taşır. Gelin, evliliğinin 7. haftasına denk gelen cumartesi günü kenesaya gidip ibadetlere eşlik edebilir (KK 2). Bekâr kızların ise kenesaya gidip ibadete eşlik etmeleri uygun değildir (Lebedeva 2003: 37).

Son cumartesi akşamı *bakış kâcesi* ‘bahış gecesi’ adını taşır (Lebedeva 2003: 36). Yeni evlilere yine yakın akraba ve yakın arkadaşları ikramlarda bulunup hediyeler verir. Bununla birlikte düğün sona erer. Ancak ritüeller devam eder. 7. günde yine akrabalar tarafından yeni evliler için hediyeler verilir. Geline verilen hediyelere ‘honca’ denir (KK 1). Bu hediyeler, gelinin çeyizinin bir parçası olur (Lebedeva 2003: 32). Gelinin ailesi de damadın annesine kudret ve serveti temsil için kürk manto hediye eder. Bu geleneğe *ton* ‘kürk manto’ denir. Orada bulunanlar bu kürk mantonun üzerine para atarlar. Düğün, bu törenden sonra tebrikler, şarkılar ve danslarla sona erer (KK 1). Gelinin ailesinin maddi durumu iyi ise damadın babasına ‘altın saat’ hediye eder. Gelinin ailesi tarafından verilen bu hediyelere, ‘honca avazı’ denir. Yani *iade-i hediye* ‘hediyeye yanıt’ demektir (Lebedeva 2003: 32, Suleymanov 2012: 120).

Sonuç

Hazar Devleti’nin (651-1048) devamı niteliğinde olan/gösterilen Karaylar, Uzlar ve Kıpçakların önünden kaçan Peçeneklerin saldırıları karşısında Kırım’a yerleşmiş VIII. yüzyılda Yahudiliğin sözlü ürünü olan Talmud’u reddederek Karâî mezhebini benimsemiş Türk soylu halklardan biridir. Bu Türkler, Akdeniz coğrafyasında ortaya çıkan bu mezhepten hem etkilenmiş hem de bu mezhebe ibadet, dinî uygulamalar ve özellikle geçiş törenleri noktasında katkılarda bulunmuştur.

Geçiş törenlerinden biri olan evlilik, bireyin kendisini etkilediği gibi ailesini ve çevresini hatta yaşadığı toplumu da yakından ilgilendirmektedir. Toplumsal bağların güçlenmesini, sosyal dayanışmayı, paylaşmayı, gelenek ve göreneklerin sürekliliğini sağlayan evlilik töreni, Karay Türklerinde gelecek nesillere geleneğin aktarımında çok önemli bir yere sahiptir. Karaylarda geçiş dönemi inanmalarının eski Türk kültürüyle bağlarının kuvvetli olduğu görülür. Mesela; genç çiftin evlilik öncesi atalarının kabirlerini ziyaret etmeleri ve her durumda saçı saçma geleneğini sürdürmeleri gibi. Bununla birlikte Karayların evliliklerine dinî inançlar açısından bakıldığında Karâî mezhebinden de doğrudan etkilendiklerini söylemek mümkündür. Mesela; evlilik ritüeli gerçekleştirilirken hazan tarafından yapılan dualar Hz. Süleyman tarafından inşa ettirilen Bet Ha-Mikdaş’a (~Ağlama Duvarı’na) doğru yönelerek yapılır (KK 1). Yine Karaylara göre -resmi nikâh

sonradan yapılmakla birlikte- hazanın kenesada ya da evde kıydığı nikâh çok önemlidir. Bir Karay çifti resmi nikâh yaptırıp hazan nikâhı yaptırmadıysa kesinlikle evli kabul edilmez.

Kırım ve Litvanya'da yaşayan Karaylarda kızın istenmesi, nişan ve evlilik akdinin düzenlenmesi, evlilik ve evlilik sonrasında kadar uygulanan gelenek ve göreneklerde benzerlikler göze çarpmaktadır. Yalnız Karayların geçiş dönemlerini günümüzde en iyi Litvanya'da yaşayan Karay Türkleri muhafaza etmekte ve sayıca daha kalabalık olmalarından kaynaklı olsa gerek eksiksiz bir şekilde uygulamaktadırlar. Âdet ve inanışlarına sahip çıkan Litvanya Karaylarının evliliklerini bütün canlılığıyla yaşatmaya devam ettirmelerinin temel nedenleri dinleri gereği başka bir dinden kadın veya erkekle evlenmemeleri, buldukları coğrafyada sosyal açıdan bir bütünlük oluşturmaları ve dinî ayinler için Karay Türkçesinin kullanılıyor olması söylenebilir. Kırım'da yaşayan Karay Türklerinde ise Litvanya Karaylarına göre hem nüfuslarının hem de millî birliğin/dirliğin daha az olması münasebetiyle evliliklerindeki uygulamalar her geçen gün yok olmaktadır.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAK KİŞİLER

KK 1: Szymon Juchniewicz, 85, üniversite mezunu, emekli, görüşme tarihi ve yeri: 15.05.2013-12.07.2013, Litvanya/Trakai

KK 2: Dr. Markus Lavrinovicus, 80, üniversite mezunu, teknik bilimler, hazan (10 Temmuz 2010'da Litvanya Karayları'nın ruhani lideri oldu.), görüşme tarihi ve yeri: 15.05.2011 Litvanya/Trakai

KK 3: Diana Lavrinovicus, 33, üniversite mezunu, İngilizce öğretmeni, görüşme tarihi ve yeri: 20.05.2013, Litvanya/Trakai

KAYNAKÇA

- Ali, Kevser Kâmil ve Salim Ögüt. "Çok Evlilik". *Türkiye Diyanet İslam Ansiklopedisi* C. 8. (1993): 365-369.
- Bağır, M. Ali. "Modern İsrail'de Karâî Olmak: Mısır Kökenli Karâîlerin İsrail'deki Sorunları". *TYB Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi* (2017): 105-128.
- Besalel, Yusuf. *Osmanlı ve Türk Yahudileri*. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1999.
- Danon, Abraham. "The Karaites in European Turkey Contributions to Their History Based Chiefly on Unpublished Documents". *The Jewish Quarterly Review*, University of Pennsylvania Press, (1925): 285-360.
- Doğruer, S. *Karay (Karaim) Türklerinin Sözlü Edebiyatı* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Dunlop, D. Morton. *Hazar Yahudi Tarihi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2008.
- Eker, Gülin Ögüt. "Türk Düğün Geleneği İçinde Karakeçili Türk Düğününün Ritüel Açısından Değerlendirilmesi". *Millî Folklor* (2000): 92-100.
- Eliade, Mircea ve Loan P. Couliano. *Dinler Tarihi Sözlüğü*. Çev. A. Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- . *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. Çev. A. Berktaş. İstanbul: Alfa Mitoloji, 2019.
- Golden, B. Peter. *Erken İç Asya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A.Ş., 2000.
- . *Türk Halkları Tarihine Giriş*. Çorum: Karam, 2006.
- Grişin, Yakov. *Pol'sko-Litovskiy Tatarı: Vzglyad Cherez Veka* Kazan: Tatarskoye Kniznoye İzdatel'stvo, 2000.
- Harviainen, Tapani. "Signs of new life in Karaim Communities". *Papers from Third Nordic Conference on Middle Eastern Studies*. Norway: In Ethnic Encounter and Culture Change (1997): 72-83.
- İzmaylov, İskander. *Voynu na Zapade. Polşa i Litva*. İstoriya Tatar (Tatar Tarihi). Tom 3, Kazan, 2009.
- Karatay, Osman. "Hazarların Musevileşmesine Dair Bir Belge: Kenize Mektubu", *Karadeniz Araştırmaları* 18 (2008): 1-17.
- Kocaoğlu, Timur. "Karaycanın Bugünkü Durumu: Mykolas Firkovičius ile Mark Lavrinovičius'lerin Anısına". *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* (2017): 2-17.
- Kokizov, D. Yu. "Karay Türklerinin Kısa Tarihçesi", *Uluslararası Karay Çalışmaları Sempozyumu*, Bilecik: Bilecik Üniversitesi Yayınları, (2011): 869-882.
- Köksal, Hasan. "Türk Düğünlerinde "Saçı" Geleneği, Buna Bağlı Ritler-Pratikler". *Bilgi* (1996): 75-81.
- Kuzgun, Şaban. *Türklerde Yahüdlük ve Doğu Avrupa Yahüdilerinin Menşei Meselesi Hazan ve Karay Türkleri*. Ankara: Seda Yayınları, 1985.

- . “Karay Türkeri’nin Dünü Bugünü”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Şaban Kuzgun Armağanı* (2000): 1-4.
- Küçük, Abdurrahman ve Günay Tümer ve Mehmet Alparslan Küçük. *Dinler Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2012.
- Lebedeva, E. İsakovna. *Gvad’by*. Simferopol, 2003.
- Polkanov, A. İvanoviç. *Krımskiye Karaimi*. Bahçesaray, 1994a.
- . *Kırım Karaylarının Ayinleri ve Gelenekleri-Türkler: Evlilik, Doğum, Cenaze*. Bahçesaray, 1994b.
- . *Karaitlerin Efsaneleri ve Gelenekleri*. Simferopol, 1997.
- Örnek, S. Veyis. *İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul, 1988.
- Samoyloviç, A. Nikolaveviç. *Radlov’un Kırım Tatarları ve Karayların Halk Edebiyatı Hakkındaki Materyalleri Hakkında*. Kerç, 1895.
- Saraç, Mihail Semenoviç. *Karayların Dini İnançlarının Tarihi ve Özü*. 2000: 25-45.
- ve diğer. *Karaimskaya Narodnaya Entsiklopediya Karaimskiy*. Dom, VI/II, Kırım, 2007.
- Sinani, İ. O. *İstoriya Voznikoveniya i Razvitaya Karaimizma*, (1989): 18-50.
- Suleymanov, Seyyar. *Kırım Karayları*, T.C. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Ana-bilim Dalı Dinler Tarihi Bilim Dalı, Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2012.
- Şişman, Simon. “İstanbul Karayları”. İstanbul: *İstanbul Enstitüsü Mecmuası* (1957): 97-102.
- Tevrat. Korea: Korean Bible Society. 2011.
- Zajaczkowski, A. “Karaims in Poland”. *Tarih Dergisi* (1961): 1-35.
- . “Хазарская культура и ее наследники”. *крымские караимы, происхождение, этнокультура, история* (2005): 66-74.